

יוסי לונדין/שעור א'

מידה כנגד מידה בפרשת העי

כל המעיין בפרשת חטא עכן והעונש עליו (הכשלוך בעי) נתקל מיד בשאלה "האיש האחד יחטא ועל כל הצדה תקצוף". או בלשונו של האברבנאל "אם עכן חטא בלקחו מן החרם למה חרה אף ה' בישראל אשר לא חטאו ולא ידעו ממנו דבר? ואיך נענשו עליו האנשים שלא חטאו ולא נענש אז עכן שחטא?"

השאלה עולה גם מתוך נוסח הפסוקים המתארים את חטא עכן ותגובת ה' "וימעלו בני ישראל בחרם ויקח עכן.. מן החרם ויחר אף ה' בישראל" (ז,א). ובפירוש אומר הקב"ה כי מדובר כאן בחטא של כל עם ישראל "חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר ציויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם" מדוע בלשון רבים?

אמנם בפרשת העי ישנם תמיהות נוספות. מדוע לאחר שהודה עכן ונהרג, חשש עדיין עם ישראל לצאת למלחמה, הרי הקב"ה אמר "לא תוכל לפני אויבך עד שהסירכם החרם מקרבכם" (ז,יג). משמע שלאחר שיבערו את החרם, אין סיבה שלא ינצחו, מדוע אם כן גם לאחר ביעור החטא חשש עם ישראל לצאת למלחמה עד כדי כך שיש צורך לשלוח את כל העם למלחמה (במקום שבו לפי דבר המרגלים נדרשים רק כאלפים או כשלושת אלפים לוחמים) ועל יהושע העצמו היה לצאת עם העם (ככל הנראה כדי לעודדם). שאלה נוספת היא, מדוע העי נכבשה בסופו של דבר בדרך טבעית לחלוטין (תכסיסים צבאיים של מארב, הטעיה) ולא בדרך ניסית כמו בכיבוש יריחו וחלק מן המלחמות בהמשך.

לשאלה הראשונה ישנן מספר תשובות. הראשונה והידועה שבכולם היא "כל ישראל ערבים זה בזה". הרלב"ג על פרק ז, א' מבהיר בהרחבה עיקרון זה: "וזה כי הקיבוץ ההוא (עם ישראל) הוא כמו איש אחד, והאיש ממנו הוא כמו אבר מאברי האיש ההוא, וכמו שיחלה אבר מה מאברי האדם יזוק בו האדם ההוא בכללו, כן כשיחטא איש אחד מהקיבוץ ההוא יזוק בו כלל הקיבוץ...". ולכן חטא עכן פגע פגיעה ישירה בכל כלל ישראל ובשל הערבות ההדדית של הכלל, ניזק עם ישראל כולו בגלל חטא של יחיד. בתגובה על חטא עכן סרה ההשגחה מעל עם ישראל והם ניתנו ביד המקרה ובדרך הטבע אנשים נופלים במלחמות וכך נפלו 36 אנשים (אף שהיו חפים מכל פשע).

תשובה אחרת היא שעם ישראל כולו ניזוק מכיון שאמנם עכן לבדו חטא,

אבל רבים במשפחתו ובשבטו ידעו על החטא ולא מיחו ולכן גם להם נחשב הדבר לחטא ועם ישראל כולו נענש. שני הפירושים הנ"ל מופיעים לכאן כמחלוקת בסנהדרין (מג:): כאשר הגמ' מציינת שעכן עבר עברות גם בימי משה ושואלת מדוע לא נענש עם ישראל על חטאי עכן עד כה ורק כשעבר על חרם יריחו נענש העם?! ר' יהודה סובר שיש ערבות הדדית בעם ישראל (הפירוש הראשון) "ומלמד שלא ענש על הנסתר עד שעברו ישראל את הירדן". כלומר הערבות הדדית החלה לפעול רק בשעה שנכנסו בני ישראל לארץ ולכן לא נענש העם על עברות עכן בימי משה, אלא רק כשעבר על החרם של יהושע. ר' נחמיה סובר לכאן שאין בע"י ערבות הדדית לענוש על הנסתר ועם ישראל נענש בגלל שידעו ולא מחו: "עכן מאי טעמא איענוש (עם ישראל בגללו) משום דהו ידעי ביה אשתו ובניו", כלומר כפירוש השני.

לעניות דעתי נראה שאפשר להסביר את הסיבה לעונש לכלל ישראל בצורה נוספת שתוכל לענות גם על השאלות הנוספות בפרשיה זו¹.

לאחר כיבוש יריחו שררה בעם ישראל כולו תחושה של "כוחי ועוצם ידי". עכן בטא הרגשה זו בצורה החריפה ביותר כאשר הפר החרם על שלל יריחו, חרם שביטא את העובדה שיריחו נפלה בצורה ניסית ועם ישראל צריך להבין שכיבוש יריחו הוא כיבוש ניסי-אלוקי ולכן אין עם ישראל יכול להנות מפירות נצחון זה, שלא הוא גרם לו (וכן במלכים ב,ו') כאשר אלישע מונע ממלך ישראל להכות את צבא ארם שהובא לשומרון בצורה ניסית "האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה?" כלומר לעם ישראל יש זכות להכות את הגויים לגמרי רק כשהוא משתתף במלחמה).

כאמור בעם שררה תחושת גאווה. עם ישראל חשב שלאור נצחון אדיר שכזה יוכל להמשיך ולהסתדר גם ללא עזרת הקב"ה. עכן ביטא זאת בהפרת החרם (ובכך שיתכן שרבים ידעו ושתקו - הביעו בכך מעין הסכמה שבשתיקה להפרת החרם) והעם (ויהושע בתוכו!) לא מתיעצים באורים ובתומים לגבי הצעדים הבאים המלחמה, אלא סומכים על שיפוטם העצמי. המרגלים מזלזלים בכוחה הצבאי של העי והכל מבטא הרגשה של בטחון עצמי.

העונש בא בתגובה לתחשת הגאווה, להראות לבני ישראל, כי בלא עזרת ה' והדרכתו סרה מעליהם ההשגחה והם מובסים גם במלחמות שלכאורה היו אמורות להיות נצחון קל ומהיר (העי היתה הרבה יותר קלה לכיבוש מאשר

1. הצעה זו מבוססת על פירוש בילקוט עם לועז בשם "לב אהרון".

יריחו), כלומר מכה ניצחת לתחושת "כוחי ועוצם ידי".

יתכן שאפשר לקשר הסבר זה למדרש המופיע בילקוט שמעוני (יהושע אות ז' ד"ה "ויעלו עפר") "אמר ר' אלעזר התחילו מזכירים זכותו של אברהם אבינו שנאמר ואנוכי עפר ואפר. אמרו כלום בנה מזבח אברהם בעי אלא בשביל שלא יפלו בניו בעי². כלומר דוקא זכותו של אברהם אבינו שהצטיין במידת הענווה היא זו שכיפרה על חטא הגאווה של בני ישראל ומנעה עונש חמור יותר בעי. הקב"ה גרם לכך, שכעת נזקק עם ישראל להדרכה מפורטת של ה' כדי לאתר את החטא והחוטא (הבדיקה בגורלות) מעין מידה כנגד מידה. העם חשב שיסתדר בלי הדרכת ה' ובתגובה הוא נזקק להדרכת ה' גם בנושאים שמלכתחילה לא היה צורך בהם.

גם לאחר שעושה העם תשובה (מעמד עמק עכור), בטחונו העצמי פגוע מאד, הוא מובס, מושפל ומפחד (מידה כנגד מידה) וקיים צורך לעודדו ולדרבנו לצאת למלחמה (יהושע עצמו יוצא, "ליתר בטחון" יוצאים כל הלוחמים). יתכן שכך אפשר לענות על השאלה השניה.

הקב"ה בעצמו נותן הוראות מפורטות שכיבוש העיר ("...שם לך אורב לעיר מאחוריה" - ח,א). לכאורה בדרך צבאית רגילה, כדי להדגיש שגם כיבושים לכאורה צבאיים-טבעיים רגילים תלויים בהשגחתו, ובסיועו של הקב"ה ובכך נסגר מעין מעגל. העם חטא והחשיב נצחון אלוקי בלעדי (כמעט בלא סיוע ממשי של העם) לנצחון טבעי שלו והתפתחה תחושת הגאווה. הקב"ה גרם לתבוסה לכאורה טבעית והעם נאלץ לפנות לעזרת הקב"ה. לאחר שעשה תשובה, נוחל העם נצחון בעי לפי הוראות מפורטות של הקב"ה, כדי להבין שגם נצחון טבעי הוא בעצם בסיוע הקב"ה ובלעדיו אי אפשר להסתדר ובכך מוסבר מדוע העי נכבשה כיבוש טבעי ולא ניסי.

בניגוד ליריחו מותר השלל בעי ("רק שללה ובהמתה תבוזו לכם..." - ח,ב). מכאן שכעת פעל העם בעצמו ולכאורה לא בדרך ניסית. אבל כעת מבין העם את הטעות שבהרגשת "כוחי ועוצם ידי" ומבין שהן במלחמות טבעיות והן בניסות יד ה', השגחתו והדרכתו - הם אלו שגורמים לנצחון.

2. "ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה..." (בראשית יב,ח).